

NGUYỄN HIẾN LÊ

Lão Tử

Đạo

Đức

Kinh

NHÀ XUẤT BẢN VĂN HÓA

LÃO TỬ - ĐẠO ĐỨC KINH

NGUYỄN HIẾN LÊ
(Chú dịch và giới thiệu).

LÃO TỬ
ĐẠO ĐỨC KINH

NHÀ XUẤT BẢN VĂN HÓA

CHƯƠNG I

ĐỜI SỐNG

Lão tử là một hiện tượng khá lạ trong lịch sử triết học của nhân loại. Ông là một triết gia lớn, ảnh hưởng tới cả Đông Á ngang với Khổng tử, thời nào cũng được dân tộc Trung Hoa tôn trọng⁽¹⁾ không như Mặc tử mà tên tuổi bị chìm luôn trong hai ngàn năm ; có phần còn hơn Khổng tử nữa vì chưa hề bị mặt sát tàn nhẫn như họ Khổng trong bảy tám chục năm nay ; mà từ năm 165 (đời Hậu Hán) lại còn được Đạo gia tôn làm Thái Thượng Lão quân, một trong ba vị thần tối cao của họ ; đền thờ ông, *Đại thanh cung*⁽²⁾, tương truyền dựng ở tại nơi ông sinh, hiện nay vẫn còn ở tỉnh Hà Nam, hương khói lúc này có thể đã lạnh, nhưng pho tượng cao bốn mét của ông thì may ra vẫn còn. Vậy mà chúng ta không biết gì chắc chắn về đời ông, cả về tác phẩm bất hủ mang tên ông nữa, mặc dầu Trung Hoa là dân tộc sớm biết trọng sử nhất thế giới ngay từ đời Chu, ba ngàn năm trước, họ đã có các sử quan ghi chép những biến cố quan trọng từng năm cho mỗi triều đại.

(1) Đạo giáo do Trương Đạo Lăng thành lập (thế kỉ thứ II) có thời bị nghi kỵ vì những hoạt động bí mật (hội kín) nhưng triết gia Lão tử thì không.

Đúng ra là Thái thanh cung (BT)

Từ thời Tư Mã Thiên đến nay, biết bao nhiêu nhà tra cứu đủ các sách cổ để tìm hiểu Lão tử tên thật là gì, sống ở thời nào, làm gì, tiếp xúc với những ai, nhưng chỉ đưa ra được những giả thuyết, và càng bàn lại càng thêm rối vì ý kiến mâu thuẫn nhau, tới nỗi có người - một học giả Nhật tên là Tân Điền Tả Hữu Cát - phủ nhận hết thấy bảo Lão tử là một con người huyền thoại không hề có !

Ngay đến tác phẩm *Lão tử* (*Đạo đức kinh* là tên đời Hán đặt cho) rất ngắn, mà mỗi nhà chấm câu một khác, hiểu một khác, tới nay đã có trên hai trăm bản hiệu đính, giải thích, làm tốn không biết bao nhiêu giấy mực. Lại thêm tác phẩm đó do ai viết, xuất hiện thời nào, cũng là vấn đề nan giải nữa. Riêng La Căn Trạch, trong cuốn *Chư tử khảo sách* (Nhân dân xuất bản xã - Bắc Kinh - 1958) cũng đã viết ba bài, tổng cộng trên 30.000 chữ để góp ý kiến về con người Lão tử và tác phẩm *Lão tử* và đã làm một bảng liệt kê kiến giải của trên ba chục học giả trước ông và đồng thời với ông. Mà rốt cuộc, các nghi vấn người trước nêu ra vẫn còn là nghi vấn, có thể sẽ vĩnh viễn là nghi vấn, không làm sao giải nổi. Một triết gia với một tác phẩm chỉ khoảng năm ngàn chữ - mười, mười lăm trang sách - mà làm cho hậu thế thắc mắc, hao tổn tâm trí như vậy, có thể nói là không tiền khoáng hậu trong lịch sử.

1. Sự tích Lão tử.

Đời sống của Lão tử được chép lần đầu tiên trong bộ *Sử kí* của Tư Mã Thiên phần *Liệt truyện*, thiên

63 : Lão tử, Trang tử, Thân Bất Hại, Hàn Phi. Toàn văn như sau :

1. Lão tử là người làng Khúc Nhân, hương⁽¹⁾ Lệ, huyện Hồ nước Sở ; họ Lí, tên là Nhĩ, tự là Đam (耳), làm quan sử, giữ kho chứa sách của nhà Chu.

Khi Khổng tử qua Chu, lại hỏi Lão tử về lễ, Lão tử đáp :

"Những người ông nói đó, thịt xương đều nát cả rồi, chỉ còn lại lời của họ thôi. Và lại người quân tử nếu gặp thời thì ngồi xe ngựa, không gặp thời thì đội nón lá mà đi chân. Tôi nghe nói người buôn giỏi thì giấu kĩ vật quý, coi ngoài như không có gì ; người quân tử đức cao thì dong mào như ngu độn. Ông nên bỏ cái khí kiêu căng, cái lòng đa dục, cái vẻ hăm hờ cùng cái chí quá hăng của ông đi, những cái đó không có ích gì cho ông đâu. Tôi chỉ khuyên ông có bấy nhiêu thôi".

Khổng tử về, bực môn sinh : "Loài chim, ta biết nó bay được ; loài cá ta biết nó lội được ; loài thú, ta biết nó chạy được. Chạy thì ta dùng lưới để bẫy, lội thì ta dùng câu để bắt, bay thì ta dùng tên để bắn. Đến loài rồng cưỡi gió mây mà lên trời thì ta không sao biết được. Hôm nay ta gặp ông Lão tử, ông là con rồng chăng ?".

Lão tử trau giồi đạo đức ; học thuyết của ông cốt ở chỗ giấu mình, ẩn danh. Ông ở nước Chu đã lâu, thấy

(1) Có nhiều thuyết : 12.500 nhà là một hương ; mười làng là một hương... đại khái là một đơn vị hành chính ở giữa làng (lí) và huyện.

nhà Chu suy, bèn bỏ đi. Đến cửa quan, viên quan coi cửa là Doãn Hỉ bảo : "Ông sắp đi ẩn, rán vì tôi mà viết sách để lại". Thế là Lão tử viết một cuốn gồm hai thiên thượng và hạ, nói về ý nghĩa của "Đạo" và "Đức", được trên năm ngàn chữ. Viết xong rồi đi, không ai biết chết ra sao, ở đâu.

Có người bảo : Lão Lai tử cũng là người nước Sở, viết mười lăm thiên sách nói về công dụng của Đạo gia cũng đồng thời với Khổng tử.

Đại khái Lão tử sống trên 160 tuổi, có người bảo trên 200 tuổi, nhờ ông tu đạo để kéo dài tuổi thọ.

Sau khi Khổng tử mất 129 năm, sử chép rằng viên Thái sử nhà Chu tên là Đàm (譚), yết kiến Tần Hiếu công, tâu : "Mới đây Tần hợp với Chu, hợp được 500 năm rồi thì tách ra, tách được 70 năm thì có một bá vương xuất hiện".

Có người bảo Đàm đó tức là Lão tử, có người lại bảo không phải. Không biết sự thực ra sao.

Lão tử là một bậc quân tử ở ẩn. Con ông tên là Tôn, làm tướng nước Ngụy, được phong đất ở Đuan Can. Con của Tôn là Chú, con của Chú là Cung, chót của Cung là Giả (hay Giá). Giả làm quan dưới triều Hiếu Văn đế nhà Hán. con của Giả là Gia làm Thái phó của Giao Tây Vương tên là Ngang, do đó mà cư trú ở Tề.

Người đời hễ theo thuyết của Lão thì chê bai Nho học, mà theo Nho học thì cũng chê bai Lão tử. "Đạo khác nhau thì khó cùng bàn với nhau được", là nghĩa vậy chăng ? Lí Nhi chủ trương chỉ cần "vô vi" mà dân

sẽ tự cải hóa, "thanh tĩnh" mà dân sẽ tự nhiên thuận chính".⁽¹⁾

Cũng trong bộ *Sử kí* còn một đoạn nữa chép lời Lão tử khuyên Khổng tử :

"Tôi nghe nói người giàu sang tiến nhau bằng tiền bạc, người nhân tiến nhau bằng lời nói. Tôi không phải là người giàu sang, mạn phép tự coi là người nhân mà tiến ông bằng lời này : Kẻ thông minh và sâu sắc thì khó sống vì ham phê bình người ; kẻ giỏi biện luận, biết nhiều thì nguy tới thân vì hay nêu cái xấu của người. Kẻ làm con và kẻ làm tôi đều không có cách gì để giữ mình cả". (Phàn Thế gia - Thiên 47 - Khổng tử).

Để viết hai đoạn trên, Tư Mã Thiên đã dùng nhiều sử liệu về Lão tử thời Tiên Tần để lại ; đặc biệt là các sử liệu trong bộ *Trang tử* (các thiên Thiên đạo, Ngoại vật, Thiên vận...), các bộ sử cổ hoặc gia phả họ Lão, có thể cả trong cuốn *Quan Doãn tử* nữa. (coi La Cẩn Trạch - sách đã dẫn - tr.255).

Ngoài ra, các bộ *Tuân tử*, *Hàn Phi tử*, *Chiến Quốc Sách*, *Lã Thị Xuân Thu* cũng nhắc đến Lão tử, nhưng chỉ phê bình học thuyết chứ không cho biết gì thêm về đời sống của ông trừ điểm này : Lão tử là thầy học của Khổng tử (Lã Thị Xuân Thu, Thiên Đương nhiệm) mà không ai có thể tin được.

Lại phải đợi tới khoảng hai thế kỉ sau khi bộ *Sử kí*

(1) Chương 57 *Đạo Đức kinh*

của Tư Mã Thiên ra đời, chúng ta mới thấy được một tài liệu nữa trong bộ *Tiểu Đái kí* ⁽¹⁾ *Thiên Tăng tử vấn* thuật lại việc Khổng tử hỏi Lão tử về lễ. Tất cả gồm bốn cố sự, đều do Khổng tử kể lại lời của Lão tử về việc giữ bài vị của tổ tiên, về việc chôn cất, về việc để tang (cố sự 1, 3, 4). Duy có cố sự thứ 2 đáng cho ta để ý : Lần đó Khổng tử theo Lão tử làm trợ táng ở Hạng Đẳng, giữa đường gặp nhật thực. Lão tử bảo : "Khâu ! Ngừng lại, đặt quan tài ở lễ đường bên phải, ngưng tiếng khóc để đợi sự biến đổi". Khi hết nhật thực rồi, đám táng mới lại tiếp tục đi. Lão tử bảo : "Như vậy là lễ" (...).

*

* *

Đại khái những tài liệu chúng ta biết được về Lão tử chỉ có bấy nhiêu.

Tư Mã Thiên đã tốn công tra cứu trong tất cả các sách cổ, thận trọng ghi chép hết những ý kiến khác nhau của nhiều người và gợi cho người sau nhiều điểm nghi vấn mà chúng tôi sẽ lần lượt xét cùng với ý kiến của một số học giả gần đây.

(1) Cuối đời Hán Vũ đế, người ta phá tường vách nhà Khổng tử, tìm thấy một số sách cổ : Thượng Thư, Lễ Kí, Luận ngữ... Bộ Lễ kí tìm được đó gồm 131 thiên, sau Lưu Hưởng (80-9 sau T.L) thu thập thêm kiểm điểm, hiệu đính được 240 thiên. Lại đời sau nữa, Đái Đức bỏ những thiên trùng hợp đi, thu lại còn 85 thiên, thành một bộ gọi là *Đại Đái kí* (Lễ kí của ông Đái lớn), rồi cháu (có sách nói là em) Đái Đức, tên là Đái Thánh, rút lại nữa, còn 46 thiên, gọi là *Tiểu Đái kí* (Lễ kí của ông Đái nhỏ)

2. Quê quán

Các bản *Sử kí* lưu hành hiện nay đều chép là Lão tử gốc ở làng Khúc Lí, hương Lệ (麗) huyện Hồ (湖) nước Sở. Nhưng có nhà như Lục Đức Minh, Khổng Dĩnh Đạt... lại bảo *Sử kí* chép là nước Trần, hương Tương (相) huyện Lại (賴) hoặc (2) Vậy chắc có nhiều bản *Sử kí* do người sau đã tự ý sửa lại. Không sao biết được bản nào là gốc ; chỉ biết Tư Mã Thiên không đưa ra một thuyết nào khác, không coi quê quán Lão tử là một nghi vấn, mà đại đa số học giả từ trước tới nay đều theo thuyết : nước Sở, huyện Hồ, hương Lệ.

Thực ra về địa điểm, các thuyết đó đều giống nhau, chỉ có tên gọi là khác :

- 瀨 瀨 瀨

thời xưa đọc như nhau, dùng thay nhau được.

- Huyện 相 cũng chính là huyện 苦, đời Chiến Quốc gọi là Hồ, đời Xuân Thu gọi là Tương.

- Và Trần cũng là Sở ; thời Xuân Thu là nước Trần, năm 478, tức sau khi Khổng tử mất được một năm, Trần bị Sở diệt.

Về địa điểm thì gọi cách nào cũng vậy, nhưng về thời điểm thì mỗi cách gọi có một ý nghĩa quan trọng : gọi là Sở là Hồ, có thể ngầm nhận rằng Lão tử là người thời Chiến Quốc, mà gọi là Trần, Tương thì có thể ngầm nhận rằng ông là người thời Xuân Thu. Nhưng

(1) Chữ 湖, *Từ Hải* bảo phải đọc là Hồ. *Từ Hải* đã theo *Sách ẩn*.

(2) Coi La Văn Trạch (sách đã dẫn tr 211-25) và *Lão tử độc bản* của Dư Bội Lâm (Tam dân thư cục) - tr.2